

Михайло Розанов — зоолог, природоохоронець, колектор, дослідник фауни Криму, Кавказу та Паміру

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Mikhail Rozanov, a zoologist, conservationist, collector, researcher of the fauna of the Crimea, Caucasus, and Pamirs. — An essay about a researcher whose scientific activity was almost entirely devoted to issues of creation and protection of nature reserves, as well as to the study of their fauna. The researcher had grown as a specialist in the Crimea, where he began his career as one of the leaders of the Crimean State Reserve, which was later returned to the status of a tsarist hunting ground, a decision which the researcher had been fighting against for the rest of his life. Mikhail Rozanov authored several mammalogical works on ungulates of the Crimean and Caucasian reserves and on the mammals of the Pamirs.

Біографічні деталі

Розанов Михайло Павлович народився 31 грудня 1891 р. у м. Ялта, в сім'ї лікаря. Навчався в Ялтинській, потім у Сімферопольській гімназіях, змалку захоплювався вивченням природи, бував часто у красзнавчому музеї Сімферополя, зокрема в період 1905–1910 рр. Після закінчення гімназії у 1911 р. вступив до Московського університету, на природниче відділення, спеціалізувався на кафедрі зоології та порівняльної анатомії хребетних у проф. О. Северцова. Практику проходив у Таврійському музеї, де у 1914–1915 рр. обробляв колекції ссавців (Бескаравайный 1999).

У 1914 та 1916 рр. брав участь в експедиціях у Приамур'ї й Забайкаллі. Після закінчення університету (1917 р.) — помічник директора Кримського заповідника В. Мартіно, у 1923–1925 рр. — директор заповідника, далі до квітня 1930 р. — с.н.с. цього заповідника. Протягом 1.02–1.10.1929 — завідувач зоопарку при заповіднику Чаплі, далі до 13.01.1930 — завідувач відділу ссавців Московського зоопарку. У 1931 р. — начальник дослідної експедиції на Камчатці, що врятувало його від арешту по «асканійській справі».

Рис. 1. Михайло Розанов у Кримському заповіднику. «Експедиція 1946–1947 рр.» (ДАРК. Ф. Р-4075, оп. 2, фрагмент).

Загалом у період 1926–1941 рр. М. Розанов провів велику роботу з обстеження територій та організації багатьох відомих заповідників — Кавказького, Бадхизького, Кронцького, Чорноморського, Дарвінського (Борейко 1990). У повоєнний час працював у Інституті еволюційної морфології тварин (1943–1950), де займався переважно проблемами вивчення великої рогатої худоби, а потім у Гідропроекті (1954–1959), де вивчав проблему господарського використання мілководдя новостворених водосховищ (зокрема рисосіяння). Паралельно викладав у МЛУ та Тимірязєвській академії.

На пенсії всі сили зосередив на проблемі відновлення Кримського заповідника, тоді заповідно-мисливського господарства, і 1963 р. виступав з відповідною доповіддю в Ялті на конференції з охорони природи Криму, проте це йому так і не вдалося. Помер Михайло Павлович 4 листопада 1966 р.

Ключові доробки в галузі теріології

Вся діяльність Михайла Розанова пов'язана з експедиціями, роботою в терені, заповідними об'єктами. При кожній нагоді він здобував і передавав до музеїв колекційні зразки. Як мисливець чимало добував матеріалу, доступно для пострілу — птахів і мисливських звірів. Науковий ступінь отримав за сукупністю проведених досліджень, під час роботи в ІЕМЕТ (1946).

Упродовж численних експедицій проводилися пошуки мисливських звірів як найцінніших об'єктів для охорони, зокрема з огляду на розквіт браконьєрства. Такі підсумки викладено у його статтях «Зоологічна експедиція Головна науки до Кавказького заповідника» (Розанов 1928) та «Опыт переселения беловежского зубра в горы Крыма» (Розанов 1931). У першій з них наведено докладні результати пошуків копитних восени 1927 р. (зубри, скельниці, свині тощо), у другій — досвід інтродукції зубрів у заповідні ліси Криму. У працях Таджикиської комплексної експедиції представлено статтю «Маршрут Зоологічного загону ТКЕ 1932. Ссавці Паміру» (Розанов 1935).

Загалом відомо 38 праць та 11 рукописів М. Розанова. Окрім цитованих, у каталозі Російського державного архіву економіки згадано такі статті й доповіді 1928–1963 рр. (Ф. 473, <https://bit.ly/3udD44v>): «Промисел крота в Майкопській окрузі та метод його регулювання та охорони», «Про розведення пантових оленів», «Промисел морського звіра на Чукотському півострові», «Пушне господарство на о. Карагійському», «Тварини оаз і пустель», «Береговий промисел на Чукотській землі та шляхи його раціоналізації».

Зібрані ним колекції, частково ним же опрацьовані, поповнили фонди Зоологічного інституту АН СРСР (ЗІН), Зоологічного музею Московського університету, Дарвінівського музею. У колекції ННПМ зберігаються його збори 1914–1917 рр. з Сивашів та різних частин Криму (Бескаравайный 1999). У колекції ссавців ННПМ збереглися збори М. Розанова з Криму, зокрема 11 екз. *Rhinolophus ferrumequinum* з Кизил-Коби (1911 р.) та 3 екз. *Crocidura suaveolens* з Трудолюбове Сімферопольського р-ну (1915 р.).

Рис. 2. Рідкісні фото М. Розанова:

- 1916 (травень), студент М. Розанов як учасник байкальської наукової експедиції на яхті «Чайка» (фрагмент),
- 1917 (літо), М. Розанов як помічник комісара з ліквідації Царського полювання у Криму (фрагмент; з особового фонду М. Розанова, РДАЕ, Ф. 473, за сприяння А. Сироткіної).

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Всі чесноти, захоплення й особливості дослідника цілком відбиті в його науковій біографії й наукових доробках: він був мандрівником, надавав перевагу польовим дослідженням, а не роботі в лабораторії чи з текстами, був мисливцем і знаним колектором зоологічних зразків, непримиренним борцем із браконьєрством і натхненним у створенні заповідників і дотримання заповідного режиму. Мав конфлікти з чиновниками (напр. із Х. Шапошниковим), мав поранення і пережив замах з боку браконьєрів.

Пам'яті Михайла Розанова підготовлено декілька нарисів, зокрема в «Бюлетені МОИП» (Пузанов 1967), у довіднику «Орнітологи України» (Бескаравайний 1999) та в українській Вікіпедії (О. Михалевич, 16.05.2014).

Література

- Бескаравайний, М. М. 1999. Михаил Павлович Розанов. В кн.: Т. А. Атемасова, И. А. Кривичкий (сост.). *Орнитологи Украины. Библиографический справочник*. Харьков, 95–97.
- Борейко, В. 1990. Идущий вторым. *На суше и на море*, 30: online: <https://bit.ly/3ttBQDc>
- Пузанов, И. И. 1967. Памяти М. П. Розанова. *Бюллетень Московского общества испытателей природы, отдел биологический*, 72 (6): 136–137.
- Розанов, М. П. 1928. Зоологическая экспедиция Главнауки в Кавказский заповедник. *Охрана природы*, № 3: 13–19. <https://bit.ly/3N83Kw4>
- Розанов, М. П. 1931. Опыт переселения беловежского зубра в горы Крыма. *Сборник работ по изучению фауны Крымского государственного заповедника*, 60–62.
- Розанов, М. П. 1935. Млекопитающие Памира. *Материалы по млекопитающим и птицам Памира*. Ленинград, 5–60. (Серия: Труды Таджикской комплексной экспедиции; вып. 32).

ЗАГОРОДНЮК, І. Михайло Розанов — зоолог, природоохоронець, колектор, дослідник фауни Криму, Кавказу та Паміру. — Нарис про дослідника, наукова діяльність якого майже цілком присвячена питанням створення й охорони природних заповідників, а також вивчення їх фауни. Дослідник формувався як фахівець у Криму, де почав свою професійну діяльність як один із керівників Кримського державного заповідника, який згодом вернули в статус царських мисливських угідь, із цим до кінця життя боровся дослідник. Михайло Розанов є автором кількох теріологічних праць про копитних Кримського і Кавказького заповідників і теріофауну Паміру.